

В. Куцевич,
доктор архітектури,
завідувач кафедри архітектурного
проектування цивільних будівель
і споруд Київського національного
університету будівництва і архітектури

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ГРОМАДСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Містобудування як наука, проектування і реалізація середовища помешкання людини зазнає в наш час великих змін. Вони характеризуються більш діловим, раціональним підходом, який спирається на науково обгрунтовані вирішення; поворотом від глобального, широкомасштабного рівня до окремих, прикладних розробок з поліпшення якості і рівня комфорту середовища; зміною ставлення до нормативної і методологічної бази проектування. Економічна ефективність і раціональність вирішень повинні перевірятися гнучкістю розвитку і перетворення середовища в часі, насиченістю соціальними процесами, характером поведінки і спілкування [1–4].

З позицій сьогодення житлове середовище може бути визначено як матеріально-просторове оточення, в якому проходять процеси позавиробничого життя людини. Як якісна категорія, воно виходить за межі окремих об'ємів і просторів, охоплюючи житло, сферу обслуговування, вільні території, зелені масиви, комунікації та ін.

Міське життя – це центр, осередок духовних цінностей, саме у містах вони активно відтворюються та саме тут повинні створюватися умови для нових соціальних, духовних, естетичних, етичних і культурних спрямувань. Насиченість ними суспільства, ступінь їх реалізації відрізняє сталий розвиток суспільства від утилітарного зростання благ.

Формування так званих “екополісів”, як поселень із сталим розвитком, спрямоване на створення оптимальних умов розвитку та саморегуляції не тільки теперішніх, але й усіх наступних генерацій людей і визначається трьома групами взаємопов'язаних факторів:

екологічних, які безпосередньо біологічно впливають на людину;
соціально-економічних, які визначають матеріальні ресурси в умовах існування і розвитку суспільства;

культурних, які впливають на розвиток свідомості.

Зміни в містобудівній політиці, які сприяють відходу від усталених норм і правил життєдіяльності людини, дозволили розглядати проблему формування середовища у розширеному соціально-культурному контексті. Так, за основу міста повинна прийматися соціально-просторова система, яка представляє собою сукупність зон, житлових одиниць, комунацій і окремих просторів, у яких реалізуються діяльність, поведінка і спілкування усіх груп населення. Значення цієї системи в тім, що вона дозволяє пов'язати та інтегрувати усі соціальні і взаємопов'язані з нею процеси у рамках єдиного міського простору [5–10].

Докорінні зміни функціонально-планувальної організації міського середовища полягають у тому, що зонування і структурування підпорядковуються не нормативно-директивній, а соціально-економічній базі, яку визначають соціально-просторова модель і ціннісне ставлення до територій. В останнє входять культурно-історична і містобудівна цінність, кадастрова вартість землі, положення в структурі міста відповідно до центру та інших зон обслуговування, освоєння та інженерна підготовка, перспективи розвитку зон і районів, екологічний стан і близькість до природи. До змін функціонально-планувальної організації середовища слід віднести розширення форм трудової діяльності, розшарування населення, різноманітність потреб і можливостей та різні форми власності.

Одноманітність наших соціалістичних міст визначалася не тільки обмеженістю матеріальних ресурсів і грандіозними масштабами будівництва, але і соціальним замовленням, яке відображало примат колективізму над індивідуалізмом. Тотальна “рівність”, казармена психологія разом з позбавленою індивідуальності архітектурою міст, у свою чергу, сприяли бездушності, інертності та безініціативності людини.

Перебудова суспільства, створення незалежної України змінили соціальне замовлення. Сьогодні потрібен вільний, розкутий, здатний до ініціативи і творчості індивід. Тому основна увага повинна зосереджуватися на людині. Середовище повинно розглядатися тепер не з огляду на його функціонування і відповідність будівельним нормам, не безпристрасно-статистичним, а із зацікавленим поглядом людини, яка активно діє в ньому.

У сучасній концепції міського простору проявляється відмова від формальних індустріальних ансамблів і формування комфортного і різноманітного, чуттєвого сприймання середовища діяльності, середовища спілкування, яке відповідає усьому багатству поведінки людини. Спостерігається також відхід від однозначної і пасивної інтерпретації про-

сторю і середовища у бік ускладнення їх форм, структури, в установці на їх змістовну, семантичну навантаженість. Архітектурно-просторові й естетичні пошуки повинні бути спрямовані на створення умов для неупередженого спілкування, фізично комфортного і психологічно розкутого.

Соціальна революція призвела до духовного зубожіння народу. Криза історичної свідомості, втрата історичних коренів, віри у традиції, культуру, релігію, божественний початок усього суцього призвели до відчуження людини від природного середовища помешкання, розриву багатовікових взаємозв'язків із природою, відбилися в українській культурі втратою їх єдності і гармонійності відносин [11–12].

Формування міського простору і середовища бачиться на шляху відродження втрачених взаємозв'язків людини і природи, культурних традицій, пов'язаних з нею. Цей взаємозв'язок повинен бути знову включений до культури, тобто відповідати духу і характеру народу, життєвій основі його буття, морально-релігійному складу людини. Цілісність структури й образу міського простору і середовища повинна реалізовуватися у соціально-просторовій структурі і здійснюватися через систему культурних цінностей і символів, норм і правил поведінки городян, архітепових значень архітектури та ін. [13–15].

Проблеми розміщення об'єктів обслуговування в плані міста мають два соціально значимих аспекти.

Перший аспект – соціокультурний – пов'язаний з тим, що громадські будівлі слугують фокусами масового тяжіння, створюють умови для просторових контактів, для спілкування.

Другий аспект проблеми розміщення закладів і підприємств обслуговування – утилітарний. Він полягає в забезпеченні зручного транспортного, пішохідного та інформаційного зв'язку їх зі споживачем.

Розміщенням об'єктів громадського обслуговування у поселеннях створюється свого роду каркас громадянської активності – система вузлів і концентрації спільної діяльності, поживлення спілкування. Зазначені об'єкти відіграють особливу роль у формуванні життєвого середовища. Вони притягують до себе велику кількість людей і в той же час повинні бути доступними для відвідування усіх груп населення, в тому числі інвалідів, хто опинився в зоні їх впливу, реально пов'язати побут індивіда і родини з життям міста [16].

Проведення ефективної соціально-економічної політики, яка забезпечуватиме достатній рівень життя для різних верств населення, визначає необхідність всебічного підходу до оцінки та теоретичного осмислення процесів розвитку міст України. Важливу роль у цих процесах відіграє

організація системи громадського обслуговування та вдосконалення архітектурно-типологічної структури закладів і підприємств цієї системи.

Стан мережі об'єктів громадського призначення на сьогодні і перспективи її розвитку зумовлені економічною кризою, що у свою чергу не могло не вплинути на галузь їх проектування і будівництва. Фінансові обмеження на розробку і будівництво цих об'єктів призвели до старіння, а отже, і до скорочення парку проектів, а також до зниження їх якості.

Для подолання сформованого дефіциту необхідно спрямувати зусилля на розробку однаковою мірою індивідуальних і експериментальних проектів, сполучення яких надасть можливість широкого вибору типу будівель і споруд з урахуванням не тільки регіональних особливостей, але й черговості та вартості будівництва.

На основі узагальнення досвіду організації мережі та під час проектування системи громадського обслуговування в умовах формування ринкових відносин виявлені дві особливості.

По-перше, перехід від досить рівномірного розподілу послуг до вільної конкуренції, коли відбувається не тільки витиснення найслабкіших, але й концентрація об'єктів і усіх послуг в одних районах при значному об'єднанні їх складу в інших. У зв'язку з цим такі соціально-містобудівні поняття, як рівень забезпеченості об'єктами обслуговування та радіус доступності закладу чи підприємства, просто втрачають значення. У результаті виникають складнощі не тільки у проектувальників, але і в адміністрації поселень, у яких сфера обслуговування повністю виходить з-під контролю.

По-друге, розшарування системи обслуговування, коли в одному і тому ж районі з'являються заклади одного виду, але різного класу, орієнтовані на різні майнові верстви населення.

В умовах ринкових відносин, що складаються, для забезпечення можливості контролю над формуванням системи обслуговування запропонована концепція організації мережі будівель і споруд громадського призначення на основі встановлення певного соціального мінімуму забезпеченості об'єктами обслуговування населення. Такий показник повинен бути обов'язковим для всіх частин міста і, природно, може бути збільшений.

За показник соціального мінімуму автор пропонує прийняти розрахунок закладів і підприємств, який повинен бути зазначений у ДБН 360-92** "Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень". За наявності відповідних обґрунтувань і погоджень територіальними органами можуть затверджуватися місцеві, регіональні соціальні норми.

Встановлені норми забезпеченості як обов'язкові повертають і поняття радіуса обслуговування як максимальної соціальної зони доступності закладів і підприємств. Реалізацію закладеного в проекті соціального мінімуму повинна забезпечувати місцева адміністрація шляхом пошуку інвесторів на будівництво об'єктів, а якщо такий інвестор не знайдений – шляхом фінансування будівництва коштом місцевого бюджету.

Обов'язковим має стати паралельне існування закладів і підприємств одного виду, але різного класу (рівня комфортності) як реальний засіб здійснення можливості і вибору діапазону та якості послуг. Можливе виділення трьох рівнів комфортності закладів обслуговування: муніципального (для найбідніших верств населення), середнього та елітного. Поступове соціальне розшарування буде мати і територіальне вираження з розподілом житлових районів на відповідні рівні комфортності.

Перехід від анонімного споживача до конкретної особи дає змогу широко використовувати опитування для визначення необхідного складу закладів і підприємств, їх рівня комфортності, місткості та ін. Таке опитування має стати обов'язковим як окрема стадія проектування або бути розділом наукового супроводження проекту.

Зазначений підхід апробований автором під час розробки концепції формування системи громадського обслуговування смт Каланчак Херсонської обл., м. Боярки Київської обл., житлових районів “Прибережний” у м. Білій Церкві, “Крошня” у м. Житомирі, “Теремки-1” та “Столичний” у м. Києві.

Так, наприклад, метою будівництва перспективного району “Столичний” у м. Києві було сформовано житлове утворення, в якому планувалося забезпечити комплексну організацію комфортного житла та об'єктів громадського обслуговування. Спеціальне обґрунтування концепції формування району обумовлювалося такими принципами:

- перехід від монополії суспільної власності до розмаїття форм власності;

- звільнення процесу розселення від адміністративних обмежень;

- урахування інтересів різних соціальних груп населення у ході розробки архітектурно-планувальної організації району;

- інтеграція житла з об'єктами соціокультурного призначення та виробництвом;

- реновація та пристосування історичних будівель і споруд під новітні функції;

- використання нових конструктивних систем, сучасного інженерного та технологічного обладнання у житлових будинках і об'єктах обслуговування.

Розрахунок системи громадського обслуговування було проведено на основі принципу соціального мінімуму забезпеченості закладами та підприємствами. Крім того, до соціального мінімуму додано підвищений коефіцієнт на те, щоб задовольнити потреби комерційних структур (адміністративні приміщення, заклади дозвілля, паркінги та ін.). Реалізацією системи функціонування закладів одного виду, але різного класу було вирішення комплексу навчально-виховних закладів, до яких планується ввести дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні школи та центр дитячого дозвілля (художня школа на 130–150 місць та музична школа на 150–300 учнів).

Крім цих об'єктів обслуговування, пропонувалося на перших поверхах окремих житлових будинків передбачити приміщення клубів дозвілля та фізкультурно-оздоровчого призначення для дітей, підлітків та дорослих.

Для організації неформального спілкування різних соціальних груп населення району передбачено створення клубів за інтересами. Для цих цілей пропонувалося провести реконструкцію існуючих гаражів з пристосуванням їх під центр дозвілля. У житловому районі було заплановано побудувати християнський храм на 200 парафіян з можливістю проводити богослужіння по черзі прибічниками різних конфесій.

Розроблення концептуальних пропозицій з формування житлового району “Столичний” у м. Києві, на нашу думку, буде сприяти створенню перспективного житлового комплексу. Різноманітні типи житла, сучасні об'єкти обслуговування з різними формами власності, елементи благоустрою території, новітнє технічне та інженерне забезпечення дадуть змогу створити комфортні умови для мешканців району та сформувати виразне архітектурно-містобудівне середовище у сфері громадського обслуговування, також необхідно здійснювати принцип задоволення якісно зростаючих потреб населення диференційовано за різними категоріями і групами, підвищувати рівень забезпеченості об'єктами обслуговування за умови надання можливості реалізації прогнозованого збільшення вільного часу населення. Перспективна система обслуговування повинна відповідати усім вимогам соціального, економічного, культурного, духовного і фізичного розвитку людини, бути доступною для кожного споживача з будь-яким культурним і фізичним потенціалом.

Список літератури

1. Білоконь Ю.М. Наука і творчість в архітектурі / Ю.М. Білоконь, І.О. Фомін, за ред. І.О. Фоміна. – К.: Логос, 2006. – 208 с.
2. Беккер В.Я. Социально-экономическое развитие городской территории / В.Я. Беккер, Л.Ф. Страшнова, В.З. Черняк // Жилищное строительство. – 1995. – № 5. – С. 12–13.

3. *Дьомін М.М.* Проблеми і перспективи містобудування в Україні / М.М. Дьомін, Г.Й. Фільваров, І.О. Фомін // Вісник Української академії архітектури. – 1998. – Вип. 5. – С. 11–17.
4. *Писарский И.* Пространство общности / И. Писарский // Архитектура СССР. – 1990. – № 1. – С. 53–57.
5. *Борисевич Е.А.* Методические рекомендации по оценке архитектурно-планировочных решений генерального плана города / Е.А. Борисевич // Ленградостроительства. – Л., 1986. – 65 с.
6. *Куцевич В.В.* Социально-культурная среда жилых районов / В.В. Куцевич // Труды Всесоюзного научного симпозиума “Человек – среда – рекреация”. – Рига: ЛатНИИСтроительства, 1987. – С. 114–115.
7. *Куцевич В.В.* Питання формування житлового середовища / В.В. Куцевич // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб. – К.: КНУБА, 1999. – Вип. (спец.). – С. 137–142.
8. *Куцевич В.В.* Функционально-пространственная организация объектов общественного обслуживания / В.В. Куцевич // Перспективные направления проектирования общественных зданий: Сб. науч. тр. КиевЗНИИЭП. – К., 1992. – С. 14–25.
9. *Куцевич В.В.* Сучасні напрямки формування архітектурної типології цивільних будинків і споруд в Україні / В.В. Куцевич // Будівництво України, 2012. – № 4. – С. 17–24.
10. *Фашцевская И.П.* Проектирование системы культурно-бытового обслуживания поселений в рыночных условиях / И.П. Фашцевская // Промышленное и гражданское строительство. – 1995. – № 1. – С. 17, 18.
11. *Ерасов Б.С.* Социальная культурология / Б.С. Ерасов. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 591 с.
12. Культура и религия / Ред. кол.: И.Т. Фролов, В.С. Степин, П.С. Гурвич. – М.: Наука, 1991. – 231 с.
13. *Гутнов А.Э., Лежава И.Г.* Будущее города / А.Э. Гутнов, И.Г. Лежава. – М.: Стройиздат, 1971. – 125 с.
14. *Куцевич В.В.* Функционально-пространственная организация объектов общественного обслуживания / В.В. Куцевич // Перспективные направления проектирования общественных зданий: Сб. науч. тр. КиевЗНИИЭП. – К., 1992. – С. 14–25.
15. *Куцевич В.В.* Предложения по формированию общественных центров малых городов / В.В. Куцевич // Жилищное строительство. – 1993. – № 1. – С. 11–13.
16. *Куцевич В.В.* Проектування архітектурного безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення / В.В. Куцевич // Будівництво України. – 2012. – № 2. – С. 6–18.